

‘Bid tot de Heer voor de stad waarheen ik jullie weggevoerd heb en zet je in voor haar bloei, want in de bloei van de stad is ook jullie bloei.’ Jeremia 29, 7

Jurjen Beumer

Goede middag dames en heren,

Dank voor uw uitnodiging om vanavond hier in Nijmegen de tweede Colijn-lezing te mogen houden. ‘Troost voor de stad’, dat is de titel van mijn verhaal. Eerst verken ik de huidige relatie tussen *stad en kerk*, of beter, tussen lokale overheid en kerk (1), daarna andersom, de relatie tussen *kerk en stad* (2) Vervolgens de vraag hoe de kerk zichzelf ziet in het krachtenveld van de samenleving (3) en tenslotte de concrete inhoud van stedelijk, diaconaal werk (4) - troost voor de stad vormt hier misschien wel het hart van (5).

1. De lokale overheid en de kerk. Of anders gezegd, hoe kijkt men over het algemeen (ik put uit mijn eigen ervaringen) vanuit de lokale overheid aan tegen de kerk, inclusief haar diaconaal-maatschappelijke werk?

Mijn indruk is dat wij als kerken nauwelijks meer in het vizier zijn. Bij grote beslissingen in onze steden zal men niet gauw naar een inbreng of een mening van de kerk(en) vragen. Als kerken zijn we, zeker in stedelijk gebied, een minderheid geworden, voor overheden misschien wel een te verwaarlozen minderheid. Ik sprak onlangs enkele CDA-raadsleden, zelfs zij, mét en vanuit hun achtergrond, denken bij allerlei plannen in de gemeente niet (meer) aan de kerk als een spannende partner. Men schrok er zelf van toen dit duidelijk werd.

De leidende gedachte is dat godsdienst louter een privé-zaak is, iets voor de binnenkamer van mensen. Dat het publiekelijk een gist, zout of licht kan zijn en ook maatschappelijk kan bijdragen aan het welzijn van mensen lijkt weggeëbd op de stadhuizen. En met de constatering dat er ook nog eens een scheiding tussen kerk en staat is zetten we elkaar vast in een eigen hoek. Er is hooguit wat grensverkeer tussen beide, zoals in ons werk in Haarlem en diverse projecten hier ter plekke.

Trouwens, en ik speel nu even advocaat van de duivel, waarom zou de lokale overheid ook? Ik ontmoette laatst met iemand uit de marketing-wereld. Hij schetste mij dat het ‘merk kerk’ volgens onderzoek een nerd-imago heeft, een sullig en stoffig imago. Dat is toch geen partner? En waarom zou de lokale en nationale overheid ook? Nu zozeer de negatieve kant van de godsdienst in beeld is, nu in de naam van ‘god’ of ‘allah’ mensen worden vermoord en presidenten in het machtigste land ter wereld steeds op een vreemde manier ‘god’ door hun speeches husselen. Nee, overheid, wees maar waakzaam, religieuze fanatisme ligt steeds op de loer en slaat zomaar toe. Eerste conclusie van deze eerste paragraaf: Over het algemeen wordt op de stadhuizen niet zoveel geweten van wat de kerken zo al doen. In Utrecht liet de Protestantse Gemeente aldaar een onderzoek verrichten. Het maakt zichtbaar hoe gigantisch veel er wordt gedaan door de kerken, gratis en voor niks voor iedereen, vooral voor mensen in de knel. ¹¹⁾

Tweede conclusie vanwege de actualiteit: waakzaam zijn op de negatieve kanten van de godsdienst. Vanuit mijn werk hebben we al vele jaren nauwe contacten met de moskeeën, hier ligt nog bergen werk.

---

¹⁾ ‘Van Harte! Onderzoek naar het maatschappelijk rendement van de Protestantse Gemeente in Utrecht, Utrecht 2004 (uitgave St Oikos)

2. *De kerken en de locale overheid.* Hoe kijkt men vanuit de kerk aan tegen de locale overheid? Binnenkerkelijkheid is m.i. het grote euvel van de kerk. Men noemt het ook wel de verkerkelijking van de christelijke godsdienst. Voor wie louter binnenkerkelijk denkt is de locale overheid als partner niet in beeld, hetgeen wonderwel spoort met hierboven, waar de kerk niet in beeld is van de overheid. Bij verkerkelijking is de blik teveel naar binnen gericht. Wie alleen 'binnen' rond loopt ziet niet hoe broodnodig het is om de kerk te reorganiseren en bij de tijd te brengen, die ziet niet dat de structuur van de kerken in de steden nog een dorpsstructuur heeft. Relevantieverlies van religie en geloof, en daardoor de marginalisering van wat eens een groot en toonaangevend instituut was, heeft een laag kerkbeeld opgeleverd, ook een laag zelfbeeld bij dominees en de pastores. Elke fierheid lijkt verdwenen, met name in de grote steden.

Wie alleen 'binnen' rond loopt ziet niet wat de mensen 'buiten' vragen. Wat dan? Kijk goed rond in onze steden, naar de ogen van nogal wat mensen in onze overbevolkte winkelstraten. Men roept het uit, zoals in 'De Schreeuw' van Edvard Munch. Help me, reik me de hand, verschaf me zin.

Waar de kerk uit haar benauwde schulp kruipt en leert 'denken van buiten naar binnen' (vanuit de stad naar de kerk, vanuit die schreeuw naar de bijbel etc.) die komt de locale overheid tegen. Met meer en minder plezier. Er zijn er die zeggen dat de overheid in maatschappelijke zaken een onbetrouwbare partner is. Niet helemaal onterecht lijkt me. Zo de wind waait waait het jasje op de stadhuizen: wat 'in' is daar loopt men warm voor. Is de thematiek electoraal 'uit' dan trekt men er de handen van af, dan wordt het weg bezuinigd. Bijvoorbeeld: toen de vrouwenthematiek in was kon de subsidie niet op, of het vredeswerk, het derde wereld werk, het vluchtelingenwerk. Het is heel moeilijk een consistent beleid bij de locale én de landelijke overheid te ontdekken. Vanuit mijn werk heb ik overigens goede ervaringen met de lokale overheid. Er zijn korte lijnen tussen onze gemeenteraad en Stem in de Stad, B&W geeft meestal thuis als ik aanklop.

Conclusies van dit onderdeel: 1. de kerk zou moeten leren denken en handelen 'van buiten naar binnen', je gaat dan bijna vanzelf reorganiseren en word je een goede partner van de locale overheid die 2. een veel consistentere beleid zou moeten voeren.

3. *Hoe ziet de kerk zichzelf in het krachtenveld van de samenleving?*

Met de komst van de algemene bijstandswet in 1965 is veel van huis uit kerkelijk-diaconaal werk naar de locale- en nationale overheden overgeheveld.¹²⁾ Op heel veel gebouwen in onze oude steden staan nog de namen van kerken en wát ze sociaal deden: een katholiek hofje voor oude mensen, een doopsgezind weeshuis, een hervormd armenhuis etc. Met de invoering van de bijstandswet is datgene wat de kerken eeuwen lang deden, als het ware uitbesteed aan de overheid. De vraag is nu of de overheid een goed beheer voert over datgene wat ze van de kerken hebben overgenomen. En een tweede vraag, wat doen de kerken zelf (nog) na die overdracht? Zijn ze ingeslapen? Is er nog wel de profetische kritiek of is de kerk een louter religieus instituut geworden waar het diaconaat een soort luxe is? Communiceren kerken en overheden nog met elkaar? Of zijn ze definitief uit elkaar gegroeid. U begrijpt dat het mijn pleidooi is dat we samenwerken en gebruik maken van elkaars expertise. De scheiding kerk-staat mag niet betekenen dat het humane van de godsdienst niet de samenleving zou mogen beïnvloeden. Integendeel, zonder de warme golfstroom van onze West-Europese joodse en christelijke traditie verkilt de samenleving, wordt hard en meedogenloos. En ook de nieuwe godsdienst hier te lande, de Islam, behoort tot dezelfde Abraham-familie.

---

2) H. Noordegraaf, 'Van bedeling naar gerechtigheid. Ontwikkelingen in het diaconaat na de invoering van de Algemene Bijstandswet.' In: *Praktische Theologie* 2000/3

4. De concrete inhoud van het stedelijke, diaconale werk.

Diaconaal werk werkt *aanvullend* op de bekende, door iedereen gezamenlijk betaalde maatschappelijke- en welzijnsinstellingen. Modern diaconaal werk doet niet nog eens christelijk over wat anderen doen, je zou dan terug zijn in de 19de eeuw. Aanvullend! Enkele voorbeelden: Er is het reguliere vluchtelingenwerk: aanvullend komen de kerken komen op voor mensen die buiten het mandaat (en dus het geld) van Vluchtelingenwerk (VVN). Drugsopvang: de kerken doen ook aan drugspastoraat. Gastvrijheid verlenen: de kerken ontmoeten mensen in nood zónder intake en welzijnmethode (de presentie-methode).

Diaconie gaat altijd weer op zoek naar de onderkant van de onderkant. Tot mijn eigen verbazing is die er steeds weer. Wij zetten tijden terug al weer een nachtopvang op voor dakloze, meestal verslaafde mensen. Velen van hen slapen nu wéér op straat. Ik heb een zogenaamde diaconale *puntzaktheorie* ontwikkeld. Er is steeds weer een nieuwe, schrijnender onderkant. Op dit moment merken wij, dat er veel mensen uit de wereld van de migranten in de problemen raken. Die steeds weer nieuwe onderkant ontdek je niet vanachter het bureau, maar door het live contact met de mensen zelf. Diaconie leeft vanuit deze live ontmoeting. De mensen in nood wijzen de weg, de weg naar zichzelf. Diaconie is aanvullend, maar ook initiërend als er niets bestaat. Het gaat dan om concrete hulp en de politieke signaalfunctie naar de overheid.

Diaconale hulp is concreet, maar de valkuil kan zijn dat een diaconale instelling de zoveelste welzijnsinstelling wordt. Dat moeten we denk ik niet willen. Nee, diaconie blijft kerkenwerk en draagt een heel eigen karakter. Door maar te helpen in praktische zin kun je ook onbedoeld van mensen verwijderd raken, je hoort dan niet meer hun echte vragen. Bij onze Eetvoorziening voor verslaafde- en dakloze mensen merk ik dat dikwijls. Zeker, dat eten is belangrijk en ook de kleding die we verstrekken, maar als ik goed kijk en luister dan zie ik ook een diepe roep om aandacht en gesprek. 'Speel je nog een keer Vivaldi voor me op de piano', zei Harrie laatst, 'en dan daarna een beetje praten?' En dit geldt breder ook. Niet alleen degene die verkommerd is wil aandacht en zorg voor de ziel, maar ook jij en ik. We hunkeren naar een goed gesprek in een wereld die in verwarring is en waar angst heerst. En als jouw en mijn leven vast loopt, wie staat er dan klaar om ons bij de hand te nemen, om te praten over zin en onzin, ja, om ons te *troosten*? Daar valt het woordje 'troost'. Troost voor de stad, daarover gaat nu het tweede deel van mijn verhaal.

5. Troost voor de stad

Ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van Stem in de Stad, ons oecumenisch diaconaal werk in Haarlem, dichtte Huub Oosterhuis in dit voorjaar het 'Lied van stem en stad'. Antoine Oomen componeerde er een prachtige melodie bij. Alleen al het zingen van dit lied tijdens onze stadsvieringen is troostrijk en hoopvol. Hier volgt de tekst:

Lied van stem en stad

*maak alle dingen nieuw'.
Zo staat geschreven.*

*Een stad
zal uit de hemel dalen
tuin in bloei aan lichtend water
vrouw in bruidstooi -
van godswege -
en een stem roept 'Ik*

*Wij, onder wolkkolommen
diep in stegen
mensen van de straat*

¹³⁾

*- vandaag nog hier
en morgen waar gebleven -
zal ooit aan ons geschieden
wat geschreven staat?*

Troost voor de stad. Wie kan dat geven? Troost voor de mensen in de stad, in onze steden, in Haarlem, in Nijmegen, wie heeft dat in huis? Jullie hebben dat vast wel gelezen een paar maand terug, dat artikel over mijn stad Haarlem in HP/De Tijd. Haarlem wordt in klinkende zinnen de hemel in geprezen. Het is de allerbeste plek om te wonen en te leven, zegt de schrijver. 'Het is een bourgeois-achtige stad, waar hoffelijkheid nog niet uit de mode is, waar algemeen beschaafd Nederlands wordt gesproken, waar genoeg schrijvers, kunstenaars en musici wonen voor een gezond cultureel klimaat, waar de burens geen vreemden zijn en waar het leven je voortdurend lijkt toe te lachen.'¹⁴⁾ Is Nijmegen niet net zo'n soort stad? Troost voor deze steden lijkt helemaal niet nodig. Sociale problemen zijn er niet. Het is hier een hemel op aarde. Alsof de schrijver van dit artikel ons nieuwe 'Lied van stem en stad' al kende. Haarlem nu al 'een vrouw in bruidstooi van godswege'. Vleidend is dit alles - hoewel, toch eerder kortzichtig oppervlakkig. Want de euforische schrijver van dit artikel heeft niet 'diep in de stegen' gekeken. Hij bekijkt de stad 'van boven' en niet 'van onderen'. Hij ziet de mooie straten en pleinen, de gevels en de hofjes, de musea en de theaters; en zeker, dat is ook prachtig. Toeristisch gezien is het een lust voor het oog. Met een pilsje op een terrasje lijkt alles gaaf en af. En zo moet het ook heel vaak gaan! Ik glip ook wel eens uit onze gebouwen vandaan. Even genieten van de stad. Even een espresso in de zon, met het carillon van de Grote Kerk op de achtergrond. Je fleurt ervan op.

Maar om de hoek, 'diep in stegen', op het dak van een troosteloze parkeergarage, och arme, daar stond hij, 'mens van de straat, vandaag nog hier en morgen waar gebleven?' Ja, waar ben je gebleven Paul? God, waar was Jij toen Paul sprong en viel, en dóód viel. Waar waren wij? We weefden draden onder zijn moeizame bestaan, maar niet genoeg. Hij viel er dwars doorheen. Vannacht droomde ik dat ik zelf sprong, het badende zweet toen ik wakker schrok, herinnerde mij aan zijn en onze onmacht. Schamele troost in een tijd van 'overvloed en onbehagen'.¹⁵⁾

*Mooie stad, klooi stad,
met je boven- en je onderkant,*

*kopen, kopen - watertanden,
je ziet niet hén vol rafelranden.*

Troost is de binnenkant van de naastenliefde, ook van ons diaconale werk. Troost is de meerwaarde van hetgeen op zich genoeg is. Het is een net iets steviger handdruk. Het is een knipoog vol mededogen. Troost is tóch nog maar even dat extra bezoekje, of een bloemetje voor die treurende mens, zomaar. Troost is aandacht met een uitroepteken! Troost is de tweede mijl waar de Bergrede

---

³⁾ t. Huub Oosterhuis: m. Antoine Oomen (voor 'Stem in de Stad' in Haarlem februari 2005)

⁴⁾ A. van der Horst, De lokroep van heerlijk Haarlem, in: HP/De Tijd van 1 april 2005

⁵⁾ 'Overvloed en onbehagen' was het thema van 'de week van de filosofie' dit jaar.

van spreekt, is meer dan het gewone. (Mattheus 5, 41 en 47) Troost gebeurt spontaan van binnenuit, maar vraagt wel voortdurend om voeding. Vanavond voedt de profeet Jeremia ons.

Wie Jeremia leest wordt door elkaar geschud. Hij is een felle. Jeremia jermieert, klaagzingt en profeteert. ¹⁶⁾ Hij smijt woorden vol onheil in de richting van zijn volk en vertolkt de kritiek van zijn Schepper op ons menselijk bedrijf, vaak verpakt in mooie poëzie: 'Ik heb je geplant als een edele druif, een prachtige stek, maar wat ben je geworden? Een verwilderde wijnstok, woekerende ranken!' (Jer. 2,21)

Jeremia wordt door zijn grote Opdrachtgever op de hielen gezeten, maar hij wil eigenlijk helemaal niet. 'Nee, Heer mijn God! Ik kan het woord niet voeren, ik ben te jong.' (1,6) Het volk, zoals altijd en overal elk volk, is uit op eigen belang. Het nationalisme viert hoogtij en men bekommert zich nauwelijks om de onderkant en de achterkant. Uiteraard is men er niet van gediend dat zo iemand als Jeremia hen herinnert aan de bronnen van de gerechtigheid. Actueel tot vandaag de dag! 'Den Haag' zegt en dicteert: 'Bemoei je met je eigen zaken kerken, wij lossen de toestanden met die asielzoekers wel op.'

Zij die willen gaan in de voetsporen van de profeten zijn, bijbels gezien, ballingen in hun eigen stad. ¹⁷⁾ In overdrachtelijke zin te verstaan. Mensen van goede wil (gelovige mensen) zijn altijd mensen van de ballingschap. Natuurlijk, jij en ik wonen en leven hier in deze concrete stad maar onze burgerrechten hebben we van elders ontvangen. We wonen hier wel, misschien al generaties lang, maar we véstigen ons hier nooit definitief. Gelovige mensen zijn altijd ook nomaden, vreemdelingen en bijwoners (zoals Paulus zegt). *We leven onder wolkkolommen*, zegt de dichter van ons nieuwe lied. Zoals het volk van God in de woestijn door een wolk naar voren, naar toekomst werd geloodst. (Exodus 13, 21,22) Ons huis is per definitie een doorgangshuis. Omdat we wel ín, maar niet ván de wereld zijn - dat is zó cruciaal - hebben we een enorme vrijheid ontwikkeld. Dat houdt Jeremia zijn landgenoten in den vreemde voor. Gebruik die vrijheid die je meegekregen en ontwikkeld hebt in jullie lange traditie van uittocht om de bloei en de vrede van die vreemde stad waar je nu bent (Babel) te bevorderen, 'zoekt de vrede voor de stad waarheen ik u verbannen heb en bidt voor haar tot de Ene,- want in haar vrede zult gij vrede hebben!' (vert. *Naardense Bijbel*) Breng daar in Babel, in Nijmegen, in Haarlem of welke stad dan ook, de vrijheid en de blijheid van de kinderen Gods binnen. Dat kunnen jullie, omdat je weet dat je ééns samen met alle mensen van alle landen en steden een écht vader- en moederland zult hebben. Leef niet ingekapseld in regels, geboden en wetten die mensen knevelen, maar probeer recht en vrede uit.

Met zijn woorden in briefvorm troost Jeremia de weggevoerde mensen in Babel én de mensen die achterblijven in Rama. 'In Rama hoort men klagen, bitter treuren. Rachel beweent haar zonen, zij wil *niét* worden getroost. Haar kinderen zijn er niet meer.' Niét getroost? Nee, er is niks zoetsappigs aan troost. Wie met de treurenden en de verdrietigen de diepte van verdriet en wanhoop intrekt, staat

---

6) *Over de betekenis van de naam Jeremia*, W. Barnard, *Stille Omgang*, Brasschaat 1992, p. 804.

7) K. A.D. Smelik, *Correspondentie in ballingschap: De literaire en theologische functie van Jeremia 29*. In: *Amsterdamse Cahiers* nr 14, Kampen 1995, p. 88. Smelik trekt de stad breder dan alleen Babel. In vers 29 staan bij het woordje stad dan ook niet de naam Babel. Het is elke stad, 'hoe die ook heet.' ('de stad' kan hier distributief worden opgevat).

met lege handen. Daarom citeert de evangelist Mattheus exact deze passage bij de kindermoord in Bethlehem. (Mt. 2,17,18) ¹⁸⁾

Talloos zijn de ontroostbaren in stad en land. Zoals Tariq uit de Soedan, toen hij te horen kreeg dat hij géén verblijfsvergunning kreeg. Zes jaar is hij in Nederland, zes jaar! En hij is ziek. Zelden heb ik iemand zo zien huilen, de tranen golfden over zijn mooie, zwarte gezicht. Wie troost staat per definitie met lege handen. De kunst van het troosten wordt onder het kruis geleerd, onder het kruis van Paul en Tariq en onder het kruis van jouw hoogstpersoonlijke ballingschap.

Maar toch! 'Temidden van een kakofonie van stemmen is er nu tien jaar lang in deze stad een diensthuis, een helpdesk voor wie het in de chaos niet meer zien zitten, een stille plek om te dromen en te hopen, te waken en te wachten. Langs wonderlijke wegen druppelen daar mensen binnen, langs pijnpunten, hongerstraten, zwervhuizen, wachtkamers bij de dokter, politiecellen, tippelzones, bijstandskoketten.

Een stem doet open, heet je welkom, roept je binnen en vraagt: wat kan ik voor je doen? Er is een stem in de stad, die geen paspoort vraagt, geen verantwoording, geen tenue de ville. Een stem die alleen maar contact zoekt, netwerken knoopt, mensen samenbrengt, die elkaar helpen. Ze klinkt uit de mond van velen en ze richt zich tot allen in nood, zonder aanzien des persoons. En ze biedt de steun van mensen aan, zonder betaling, zonder garanties, zonder verdienste. Een makelaarsfamilie is het, die de verbindingen tussen mensen open houdt, tussen rijken en armen, tussen gesettelden en thuislozen, ouders en kinderen, autochtonen en allochtonen, radicalen en gematigden, zondaars en heiligen, tussen burgers en overheden, tussen het ene loket en het andere.' ¹⁹⁾

Dat deze troostende aanwezigheid mag bloeien in onze steden, in Nijmegen en waar ook ter wereld. Dit visioen, deze vrede wens ik u allen toe. Ooit zal aan ons geschieden wat geschreven staat!

©JJB, Haarlem, 20 juni 2005

dr. Jurjen J. Beumer (1947) is diaconaal predikant en directeur van Stem in de Stad, een oecumenisch diaconaal centrum in Haarlem. Hij is auteur van een groot aantal boeken op het gebied van maatschappelijk engagement en spiritualiteit, waaronder; *Pleisterplaatsen*, *Reikhalzend*, *De langste reis in de reis naar binnen (kleine biografie over Dag Hammarskjöld)*, *Onrustig zoeken naar God (een biografie over Henri Nouwen)*, *Als alles duister is*, *Vrede en alle goeds*, *De spiritualiteit van het gewone leven*.

---

⁸⁾ J. Mazurel, *Citaten uit het boek Jeremia in het Nieuwe Testament*. In: *Amsterdamse Cahiers nr 16*, Kampen 1997, p. 127 e.v.

⁹⁾ A.W.J. Houtepen, *Het hart van de Zaak. Over God en samenleving. Lezing tijdens het jubileumcongres van Stem in de Stad te Haarlem met de gelijknamige titel*. Haarlem, 19 mei 2005 (niet elders gepubliceerd).